

УДК 159.922.63:128

ІРИНА КОВАЛЕНКО-КОБИЛЯНСЬКА

м. Київ

iringkk@gmail.com

ВПЛИВ ІНТЕНЦІОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ГЕРОНТОГЕНЕЗІ

У статті представлено матеріали емпіричного дослідження впливу інтенціонального досвіду на реалізацію інтелектуального потенціалу в період геронтогенезу. Наголошено на актуальності проблеми у зв'язку зі збільшенням частки людей постпенсійного віку в загальній популяції. Охарактеризовано компоненти інтенціонального досвіду (переваги, переконання, умонастрої і т. ін.) і наголошено на їхній біологічній і соціальній детермінованості. Результати дослідження дають можливість зробити висновок про наявність інтелектуального резерву людини в пізньому віці, складність реалізації якого зумовлена її інтенціональним досвідом, який становить собою відображення норм соціокультурного оточення. Відзначено, що дослідження специфіки інтелектуального розвитку в геронтогенезі є важливим позитивним фактором для трансформації існуючих соціальних норм у відношенні до людей постпенсійного віку і, як наслідок, гармонізації міжпоколінневих відносин.

Ключові слова: геронтогенез, інтелектуальний потенціал, саморегуляція, інтенціональний досвід, ціннісні орієнтації.

Для з'ясування закономірних і специфічних процесів інтелектуального розвитку людини в онтогенезі дослідники розробляли і продовжують розробляти численні гіпотези і теорії, що сприяє активізації наукових дискусій. Незважаючи на те, що проблема інтелектуального розвитку в онтогенезі досліджується досить широко, водночас найменш розробленими залишаються аспекти, пов'язані з розвитком інтелекту в період геронтогенезу і, зокрема, здатності людини до реалізації свого інтелектуального потенціалу в пізньому віці.

Важливим елементом інтелектуального розвитку є інтенціональний досвід, структура якого представлена такими компонентами: переконання, наміри, бажання, задуми та ін [2; 3; 12]. Детермінований соціальними і генетичними факторами інтенціональний досвід формується в результаті селективності існуючих цінностей і трансформації їх у ціннісні орієнтації суб'єкта, визначаючи вектор його розвитку і демонструючи контекст суб'єктності.

У контексті досліджуваної проблеми переконання можна загалом класифікувати таким чином: вони обмежують інтелектуальний потенціал людини в пізньому віці або підтримують його. До числа переконань, що обмежують потенційні можливості висхідного інтеле-

ктуального розвитку, належать, наприклад, ті, що констатують безумовність конвенціональної моделі соціуму щодо старіючих членів суспільства, яка (на сучасному етапі розвитку соціуму) сприяє проявам ейджизму і геронтофобії. Підтримуючі переконання демонструють цінність для конкретної людини реалізації її інтелектуального потенціалу, вони є результатом власного позитивного досвіду і наявності відповідних прикладів висхідного інтелектуального розвитку соціально значущих людей [1; 4; 6; 8; 9; 11; 13].

Проблема дослідження інтелектуального розвитку специфіки інтенціонального досвіду в контексті реалізації інтелектуального потенціалу в період геронтогенезу набуває актуальності в сучасних соціальних умовах у зв'язку з демографічними змінами, пов'язаними з тенденцією до значного збільшення частки людей постпенсійного віку і необхідністю, в перспективі, задіяння їхнього інтелектуального потенціалу в житті соціуму [5; 7; 10].

Проводячи аналіз літератури із розглядуваної теми, необхідно відзначити різноманітність шкіл і напрямів, які представляють різні точки зору. У науковому середовищі немає єдиних критеріїв для визначення специфіки цього періоду онтогенезу й існують різні

погляди на проблему їх вирішення. Потреба переосмислення та впорядкування знань щодо інтелектуального розвитку людини збільшує кількість робіт, присвячених зазначеній проблемі. Найменш дослідженим залишається аспект проблеми, пов'язаний зі специфікою детермінант інтелектуального розвитку в період геронтогенезу, що ускладнює побудову теоретичної концепції інтелектуального розвитку людини протягом усього онтогенезу. У різні періоди розвитку психологічної науки дослідження цієї проблеми займалися Дж. Флейвелл, А. Efklikes, А. Н. Schoenfeld, Н. J. Hartman, D. J. Hacker, М. Л. Смульсон, Л. І. Анциферова, М. О. Холодна, П. Б. Балтес, Є. Голдберг та інші.

Мета статті – схарактеризувати специфіку інтенціонального досвіду суб'єкта у період геронтогенезу, як структурного елементу інтелектуальної сфери.

Враховуючи актуальність проблеми інтелектуального розвитку в період геронтогенезу, у лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 257 респондентів віком від 56 до 97 років, різного соціального статусу, освіти і сімейного стану. 58% досліджуваних – жінки, 42% – чоловіки. Учасники експерименту – жителі пансіонату для ветеранів праці та клієнти відділень денного перебування територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів.

Суб'єктне формування уявлень про доцільність і способи реалізації інтелектуальної діяльності здійснюється в метакогнітивних структурах, де відбувається осмислення попереднього інтенціонального досвіду і здійснюється регуляція поведінки. Важливим завданням для дослідження можливості реалізації інтелектуального потенціалу в пізньому віці було визначення його місця в ієрархії ціннісних орієнтацій учасників проекту. У таблиці 1 представлено ранжир ціннісних орієнтацій за рівнем зменшення їх важливості. Результати, представлені в наведеній таблиці, демонструють, що адаптаційні цінності є домінуючими у 75,5% досліджуваних, цінності соціалізації – у 18,7%, цінності інди-

відуалізації, що мають на увазі спрямованість на інтелектуальну актуалізацію, – у 5,8% від загальної кількості досліджуваних.

Таблиця 1

**Ранжир ціннісних орієнтацій досліджуваних
(на початку проекту)**

№ п/п	Цінності	Ціннісний вибір (%)
1	Здоров'я	50,2
2	Матеріальне благополуччя	25,3
3	Міжособистісні відносини	18,7
4	Підтримка когнітивних функцій	4,2
5	Реалізація своїх здібностей	1,6

Для дослідження специфіки переконань (елемента інтенціонального досвіду) щодо можливості і необхідності інтелектуального висхідного розвитку в період старіння і старості, учасникам проекту було запропоновано низку тестів, результати яких показали, що 98% досліджуваних навіть гіпотетично не допускали можливості висхідного інтелектуального розвитку в пізньому віці. 2% респондентів вказали на можливість, за сприятливих умов, збереження інтелектуального потенціалу, відзначаючи при цьому його беззастережне зниження зі збільшенням віку.

М. Холодна розглядає інтелектуальні пріоритети людини в якості ментального компаса, який допомагає максимально реалізувати інтелектуальний потенціал людини [12]. На відміну від періодів онтогенезу, які передують геронтогенезу, інтенціональний досвід людини пізнього віку, про що свідчать результати дослідження, може виступати як деструктивний фактор у вирішенні проблеми висхідного інтелектуального розвитку, який алегорично можна асоціювати не з компасом, а скоріше з якорем, що сприяє зниженню рівня інтелектуальної активності в тому випадку, коли в ієрархії цінностей реалізація свого інтелектуального потенціалу не є актуальною проблемою.

Під час проведення досліджень ми відзначили наявність конфлікту в структурі інтенціонального досвіду у частини досліджуваних, коли їх переконання, бажання і наміри були неузгоджені. Зазначена проблема може бути результатом невирішеного внутрішньо-особистісного конфлікту, зумовленого як

нездатністю людини прийняти період старіння, так і дисонансом між «Я-концепцією» та ідеальним «Я», що особливо яскраво може проявлятися саме в період пізнього віку і не завжди вирішується конструктивно. Внутрішньоособистісний конфлікт у період старіння може бути результатом ноогенного неврозу в результаті неможливості знайти шляхи вирішення екзистенційних проблем, що може бути актуальним у період пізнього віку.

Оптимальна реалізація інтелектуального потенціалу неможлива без формування підтримуючих переконань, які могли б сприяти трансформації системи цінностей. Алгоритм формування підтримуючих переконань передбачає здобуття нового, позитивного досвіду, який може виступити як контраргумент для обмежувальних переконань. Для отримання необхідного досвіду учасникам проекту було запропоновано низку тренінгових занять, під час яких ми використовували також методику позитивного підкріплення для активізації інтелектуальної роботи учасників проекту, що мало особливо важливе значення для тих учасників, які постійно проживають у пансіонаті для ветеранів праці. Зазначена методика сприяла створенню ресурсного стану у учасників проект щодо виконання запропонованих завдань. Особливе значення ми приділили методу індивідуалізації навчання, що, як засвідчують результати дослідження, є важливим у період геронтогенезу.

У результаті проведеної роботи у досліджуваних, які брали активну участь у проекті, відбулися певні зміни в ієрархії цінностей, що стало результатом усвідомлення ними наявності здібностей, про які вони раніше не підозрювали. Досліджувані змогли реалізувати свій потенціал, що сприяло трансформації інтенціонального досвіду і, як наслідок, спонукало до давнішої активізації інтелектуальної діяльності.

Результати нашого дослідження доводять, що актуалізація інтелектуальної діяльності дає можливість зменшити розрив між прагненням людини до самоактуалізації і її реальним результатом, що є одним із способів вирішення внутрішньоособистісних конфліктів.

Внаслідок активної участі досліджуваних у коригувальній частині проекту слід відзна-

Таблиця 2

**Ранжир ціннісних орієнтацій досліджуваних
(наприкінці проекту)**

№ п/п	Цінності	Ціннісний вибір (%)
1	Здоров'я	50,2
2	Міжособистісні відносини	21,5
3	Матеріальне благополуччя	21,4
4	Реалізація своїх здібностей	4,7
5	Підтримка когнітивних функцій	2,2

чити позитивну динаміку цінності індивідуалізації (5,6% і 6,9%), що є результатом активізації їх роботи щодо розкриття свого інтелектуального потенціалу, про наявність якого ряд досліджуваних не здогадувалися до участі в дослідженні. Відзначимо, що важливим фактором висхідного інтелектуального розвитку учасників проекту є ментальні моделі як прояв інтенціонального досвіду. Досліджуючи особливості інтенціонального досвіду в період геронтогенезу, ми відзначили, що мотиваційна сфера може зазнавати трансформації залежно від конкретної ситуації, фактори якої сприяють його ревізії. У процесі дослідження в учасників проекту було відзначено випадки самокорекції інтенціонального досвіду, що свідчить про можливість його успішної трансформації з метою актуалізації інтелектуального потенціалу в період геронтогенезу, включаючи пізній.

Значна частина дослідників, відзначаючи тенденцію до зниження інтелектуальних здібностей в онтогенезі, недостатньо враховує соціальну детермінанту в реалізації людиною свого інтелектуального потенціалу в період старіння і старості, яка в сучасному суспільстві проявляється у вигляді соціальної депривації людей пізнього віку, що може справляти вирішальний вплив на висхідний інтелектуальний розвиток. Результати емпіричного дослідження дають можливість зробити висновок про те, що складність актуалізації інтелектуального потенціалу людини в період геронтогенезу зумовлена її інтенціональним досвідом, який значною мірою є відображенням ієрархії цінностей конкретного соціокультурного оточення. Будучи інструментом зберігання групової ідеології, соціальні стереотипи поступово зазнають трансформації в

зв'язку з новими демографічними умовами соціуму. Інтелектуальний розвиток особистості відбувається в певному культурному середовищі, яке може сприяти формуванню екзистенційного вакууму для старіючої людини або сприяти її ресоціалізації. Зміна існуючих соціальних норм і стереотипів у відношенні до людей постпенсійного віку сприятиме реалізації інтелектуального потенціалу людини в завершальному періоді онтогенезу. Важливість оптимізації психологічного стану людей в період геронтогенезу полягає і в тому, що позитивні патерни старіння дозволяють людям молодого і середнього віку не розглядати майбутній для них завершальний період життя як депресивний.

Експериментально доведено, що оптимізація роботи метакогніцій дає можливість продовжити старіючій і старій людині інтелектуально активне, соціально орієнтоване життя. Подальша дослідна робота у вивченні специфіки інтелектуального розвитку в період геронтогенезу є додатковим фактором для трансформації існуючих соціальних норм у відношенні до людей постпенсійного віку, що може опосередковано сприяти гармонізації міжособистісних міжпоколінневих соціальних відносин.

Список використаних джерел

1. Голдберг Э. Парадокс мудрости. Научное опровержение «старческого слабоумия» / Э. Голдберг. — М. : Смысл, 2003. — 384 с.
2. Інтелектуальний розвиток дорослих у віртуальному освітньому просторі : монографія [Електронний ресурс] / М. Л. Смульсон, Ю. М. Лотоцька, М. М. Назар, П. П. Дітюк, І. Г. Коваленко-Кобиланська [та ін.] ; за ред. М. Л. Смульсон. — К. : Педагогічна думка, 2015. — 221 с. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10064/>.
3. Карпов А. В., Скитяева И. М. Психология метакогнитивных процессов личности. — М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. — 352 с.

IRINA KOVALENKO-KOBYLANSKA
Kiev

INFLUENCE OF THE INTENSITIVE EXPERIENCE ON IMPLEMENTATION OF INTELLECTUAL POTENTIAL IN GERONTOGENESIS

The article contains the materials of the empirical study of the intentional experience influence on implementation of intellectual potential in the period of gerontogenesis. The urgency of the problem is indicated in connection with increase in the proportion of people of post-retirement age in the general population. The components of intentional experience (preferences, beliefs, moods, etc.) are characterized and their biological and social determinacy is indicated. The results of the study allow us to conclude that a person in the late age has an intellectual reserve, complexity in implementation of which is due to his intentional experience, which is a reflection of the norms of sociocultural environment. It is noted that the study of the intellectual development specifics in gerontogenesis is an important positive factor for transformation of

4. Коваленко-Кобиланська І. Г. Суб'єктна активність людини в період геронтогенезу в умовах освітнього простору Інтернет [Електронний ресурс] // Технології розвитку інтелекту. — Т.2, №2 (13). — 2016. — Режим доступу http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/issue/view/18.
5. Коваленко-Кобиланська І. Г. Інтелектуальний розвиток у старості / І.Г.Коваленко-Кобиланська // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — 2015. — Т. II: Психологічна герменевтика. — Випуск 9. — С. 119—129.
6. Корнилов Ю. К. О различиях метакогнитивной учебной и профессиональной деятельности / Ю. К. Корнилов // Когнитивное обучение: современное состояние и перспективы / Под ред. Т. Галкиной и Э. Лоурера. — М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 1997. — С. 191—200.
7. Лотоцька Ю. М. Психологічна якість життя як наслідок наших виборів [Електронний ресурс] / Ю. М. Лотоцька // Технології розвитку інтелекту. — Т. 2, № 5 (16). — 2017. — Режим доступу: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/issue/view/10.
8. Пьянкова С. Д. Нелинейность развития как психологический феномен и литературный мотив [Электронный ресурс] / С. Д. Пьянкова // Психологические исследования: электрон. науч. журн. — 2009. — N. 1(3). — URL: <http://psystudy.ru>.
9. Смульсон М. Л. Развитие интеллекта та суб'єктності дорослих у віртуальному просторі [Електронний ресурс] / Технології розвитку інтелекту. — Т. 2, № 2(13). — 2016. — Режим доступу: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/issue/view/18.
10. Смульсон М. Л. Интеллект і ментальні моделі світу / М. Л. Смульсон // Наукові дослідження когнітивної психології. — Острог : Вид-во Національного університету «Острог», 2009. — Вип. 12. — С. 38—49.
11. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту : монографія / М. Л. Смульсон. — К. : Нора-Друк, 2003. — 298 с.
12. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. / М. А. Холодная. — Москва — Томск : Изд-во Том. ун-та, 1997. — 392 с.
13. Чепелева Н. В. Дискурсивні засоби самопроєктування особистості / Н. В. Чепелева // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології». — Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. — Вип. 24. — С. 7—11.

existing social norms towards people of post-retirement age and, as a result, harmonization of intergenerational relations.

Key words: gerontogenesis, intellectual potential, self-regulation, intensive experience, value orientations.

ИРИНА КОВАЛЕНКО-КОБЫЛЯНСКАЯ
г. Киев

ВЛИЯНИЕ ИНТЕНЦИОНАЛЬНОГО ОПЫТА НА РЕАЛИЗАЦИЮ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В ГЕРОНТОГЕНЕЗЕ

В статье представлены материалы эмпирического исследования влияния интенционального опыта на реализацию интеллектуального потенциала в период геронтогенеза. Указана актуальность проблемы в связи с увеличением доли людей постпенсионного возраста в общей популяции. Охарактеризованы компоненты интенционального опыта (предпочтения, убеждения, умонастроения и т.п.) и указана их биологическая и социальная детерминированность. Результаты исследования позволяют сделать вывод о наличии интеллектуального резерва человека в позднем возрасте, сложность реализации которого обусловлена его интенциональным опытом, который является отражением норм социокультурного окружения. Отмечено, что исследование специфики интеллектуального развития в геронтогенезе является важным позитивным фактором для трансформации существующих социальных норм в отношении людей постпенсионного возраста и, как следствие, гармонизации межпоколенных отношений.

Ключевые слова: геронтогенез, интеллектуальный потенциал, саморегуляция, интенциональный опыт, ценностные ориентации.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.2017

УДК 37.014:005.21

ПАВЛО КОЗУБ, СВІТЛАНА КОЗУБ

м. Харків

pkozub@pkozub.com

НЕВІДВОРОТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ ІЗ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА СТРАТЕГІЮ СПІВРОБІТНИЦТВА У ОСВІТІ

Проаналізовано зміни у суспільстві в період його інформатизації. Показано, що основним наслідком збільшення швидкості інформаційних потоків є підвищення доступності всіх видів інформації, що невідворотньо призведе до зміни стратегії суспільної поведінки із стратегії конкурентної боротьби на стратегію співробітництва. Проаналізовано особливості сучасного стану освітньої галузі. Визначено основні вимоги до майбутнього освітнього процесу. Показано основні складнощі перехідного періоду та можливі вимоги до викладачів у майбутньому освітньому процесі.

Ключові слова: інформатизація, освіта, стратегія, зміни, конкуренція, співробітництво.

Останні десятиріччя характеризуються прискореною інформатизацією суспільства, розвитку нових комунікаційних технологій, що докорінним чином змінює цілі області діяльності людини [1, 3, 8, 13]. Сучасний стан розвитку суспільства можна порівняти із станом на початок 19 сторіччя, який характеризувався переходом до індустріальної епохи розвитку виробництва.

Як і тоді, спостерігаються різкі зміни в структурі професійної діяльності, відмирання та поява цілого ряду професій і навіть

очікування тотального безробіття за рахунок автоматизації та роботизації цілих галузей промисловості [4]. Як і тоді, більшість галузей намагаються зберегти свої позиції за рахунок оптимізації діяльності та різного роду законодавчих обмежень. Це в деякій мірі покращує ситуацію, але не дає змоги змінити її радикально, бо немає чіткої відповіді щодо суті нової ситуації у суспільному житті.

Як один із варіантів такої відповіді можна розглядати як корінну зміну правил гри (взаємних відносин) між гравцями (членами